

УДК 930.253:929Сосюра

Л. Г. КАСЯН*

“ТАКИЙ Я НІЖНИЙ, ТАКИЙ ТРИВОЖНИЙ...”
(висвітлення життя і творчості Володимира Сосюри
в аудіовізуальних документах)

Проаналізовано документальний масив Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного, присвячений В. М. Сосюри, та його змістове наповнення. Окреслено інформаційний потенціал аудіовізуальних документів.

Ключові слова: В. Сосюра; архівна колекція; аудіовізуальні документи; біографічна кінодокументалістика; фотодокумент; кінодокумент.

Мистецтво й ідеологічні доктрини, митець і влада, творча особистість у лещатах тоталітарного пресингу, цензура і самоцензура, внутрішній вибір і внутрішній компроміс. Ці колізії в історії української культури продовжують фокусувати увагу дослідників, адже вони значною мірою вплинули на її розвиток у ХХ ст., зумовили її змістовий контент.

Вивчення життєтворчості митців попереднього століття допомагає об'єктивувати картину минулого, наблизитися до з'ясування причин тих чи інших культурних явищ, на прикладі окремих мікроісторій-життєписів глибше осягнути культурно-історичні процеси, збагнути самовідчуття і механізми самовияву творчої особистості. У цьому аспекті цікавим і, попри численні ґрунтовні праці¹, невичерпанним залишається дослідження творчої постаті Володимира Миколайовича Сосюри (1898–1965), який “...пройшов через кілька історичних та культурних епох у житті України: від УНР до хрущовської “відлиги”².

За різними свідченнями і підрахунками, В. Сосюра був одним із найбільш знаних і популярних українських поетів понад дві третини ХХ ст. Ще 1929 р. М. Зеров писав: “Талановитий і справжній, інколи курйозний, завжди експансивний і щирий, Володимир Сосюра належить до поетів, за якими ходить популярність, яких знає, визнає й вітає “масовий”, “широкий” читач”³.

Як зазначає В. Моренець, “Майстер загадкової простоти і ясної незглибимості почувань, [...] будучи ліриком тривожної, музичної душі, він черпав сили у вічно молодому русі природи і суспільства, вірив у

* *Касян Людмила Григорівна* – провідний науковий співробітник сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

нього, сам був його “співною часткою”. [...] Розробляючи традиційні теми (патріотизму, миру, праці тощо), він знаходить дуже прості, зворушливі слова, і в цьому контрасті громадянськи високого і дуже земного, людяного оживають навіть заграні мотиви”⁴.

У житті поета були і болісні ідейно-естетичні пошуки, й ідеологічні переслідування, і заборони творчості. Та попри всі спроби загнати його в клітку ідеологічних догм, митець зберіг своє творче “Я”, залишившись на позиціях особистісного ліризму. Його життєтворчість є феноменальним явищем української дійсності радянського періоду.

Мета нашої розвідки – проаналізувати змістове наповнення та інформаційний потенціал аудіовізуальних документів, присвячених В. Сосюрі.

У Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного) зберігається масив аудіовізуальних документів (близько 170 од. обл.), що презентують творчу та громадську діяльність В. Сосюри. До фонду архіву входять фотодокументи (понад 60 од. обл.), кінодокументи (52 од. обл.), аудіодокументи (48 од. обл.). Хронологічно цей документальний масив окреслюється 20–80-ми роками ХХ ст.

Фотографічна й хронікально-документальна іконографія В. Сосюри формує візуальний образ поета. Доповнює, конкретизує вербальні характеристики, зафіксовані у спогадах сучасників⁵. Через зовнішню подобу (вираз обличчя, поставу, голос, манеру говорити, стиль вбрання, зачіски) промовляє душа і характер особистості, часто проступає психологічний стан та настрій.

В архівній колекції містяться численні портрети поета різних років та групові знімки за його участю. Вони є найбільш ранніми у “сосюринському” документальному масиві. На світлинах 1920-х – романтичний, довірливо-щирий вчорашній червоноармієць і позавчорашній петлюрівець, автор “Пісень крові...” і “Червоної зими”, який з легкістю, незважаючи на різне ідеологічне забарвлення, за покликом серця і особистими симпатіями переходить з одного літературного угруповання до іншого (з Пролеткульту до ВАПЛІТЕ чи з “Плугу” до “Гарту”). Напружений, із зажурию і тривогою в очах, які проглядають крізь посмішку, – на постановочних фото 30-х. Рвійний, наснажений, натхненний – колишній військовий кореспондент В. Сосюра у щойно звільненому від нацистів Києві. Відкритий, доброзичливий, улюблений поет – на зустрічах з читачами в кінці 40-х. Беззахисно-дитинний, трохи розгублений – на різних офіційно-партійних заходах кінця 50-х. Придавлений тягарем пережитих потрясінь, але не підвладний вікові, філософськи-прояснений, ніжно-замріяний, незабронзовілий класик – на початку 60-х.

У змістовому плані фотодокументи представляють митця під час творчої роботи, на різних ювілейних урочистостях, творчих вечорах,

конференціях, засіданнях, зборах, книжкових виставках, з'їздах письменників України, нарадах. В. Сосюра постає не лише в офіційному, а й в особистому приватному просторі: вдома, разом із дружиною, онуками, друзями.

Архівна фотоколекція, присвячена поету, яка акумулює різні особистісні портретні деталі, поєднані з фоновим зображенням, інтер'єрною обстановкою, ситуативною наповненістю, зображенням друзів, колег, шанувальників, висвітлює історично-культурний контекст, вписаність у нього В. Сосюри, набуває статусу висловлювання, яке підлягає глумаченню.

Серед кінонодокументів, які стосуються життя та творчості В. Сосюри, переважають сюжети з кіножурналів “Радянська Україна”, “Україна сьогодні”, окремі кіносюжети студії “Укркінохроніка”. Найбільш раннім кінодокументом (у фонді ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), на якому зафіксовано В. Сосюру, є сюжет з кіножурналу “Радянська Україна” за 1939 р. (квітень, од. обл. 54) – В. Сосюра виступає на урочистих зборах, присвячених 80-річчю від дня народження Шолом-Алейхема.

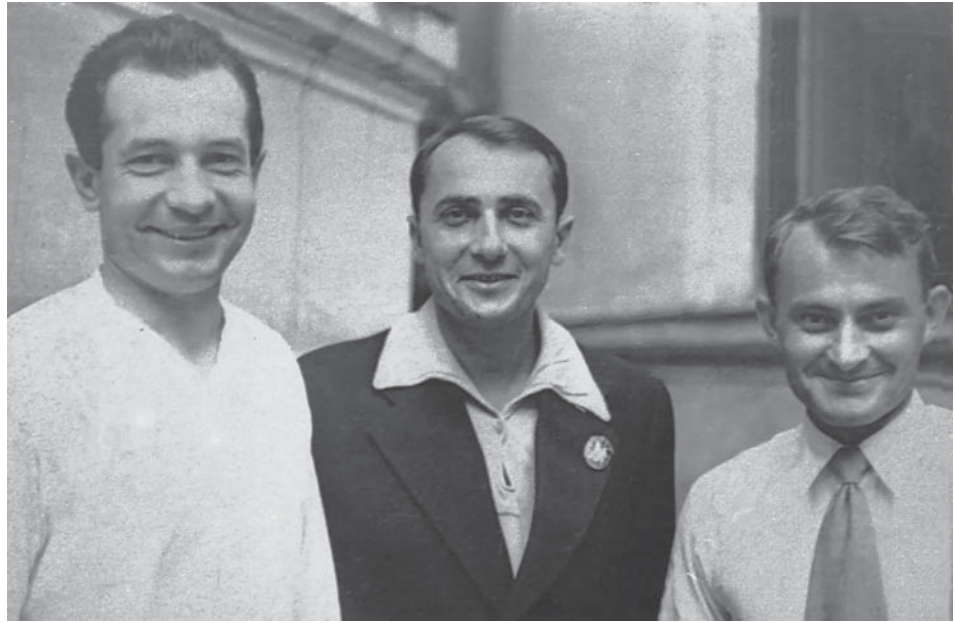
Кінокадри 1944–1945 рр. зберегли виступи В. Сосюри з читанням власної поезії у щойно звільненому Києві (“Радянська Україна”-44, 1944 р., од. обл. 191), на могилі Т. Шевченка в Каневі (“Радянська Україна”-34, червень 1945 р., од. обл. 236).

У кіносюжетах відбито культурну та громадську діяльність поета: виступи на вечорах, присвячених творчості українських письменників (од. обл. 215, 787, 1284, 1620, 1634, 3369, 3453, 3665, 4267, 4274), засіданнях творчих спілок та громадських організацій (од. обл. 167, 695, 1985, 3957), зустрічі з читачами (од. обл. 1064, 1270, 1736).

Кілька сюжетів присвячено відзначенню внеску В. Сосюри в літературу та мистецтво, зокрема, нагородження поета орденом Леніна (“Радянська Україна”, 1948 р., № 2, од. обл. 433), ювілейний вечір до 50-річчя від дня народження та 30-річчя творчої діяльності (“Радянська Україна”, 1948 р., № 3, січень, од. обл. 434), вручення диплома та медалі лауреата Премії імені Т. Г. Шевченка (“Радянська Україна”, 1963 р., № 15, од. обл. 2668; Збірник кіносюжетів, 1963 р., сюж. 1, од. обл. 4278).

Український поет В. М. Сосюра,
м. Харків, 1920-і роки.
ЦДКФФА України
ім. Г. С. Пшеничного,
од. обл. 0-156598.

В. М. Сосюра (в центрі) зі співробітниками газети “Чорноморська комуна”,
м. Одеса, 1937 р.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-172535.

В. М. Сосюра читає власні поезії біля меморіального будинку-музею
Т. Г. Шевченка на Пріорці, м. Київ, червень 1944 р.

ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-67809.

В. М. Сосюра, м. Київ, 1944 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-002838.

В. М. Сосюра підписує свою збірку поезій в дарунок комсомольцям шахти № 4–5 “Микитівка” тресту “Горлівськвугілля” під час зустрічі групи письменників з гірняками, м. Горлівка Сталінської області, 21 серпня 1950 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 0-29605.

В. М. Сосюра з дружиною – М. Г. Сосюрою. 1950-і роки.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 2-157900.

Українські поети: В. М. Сосюра (зліва), Д. О. Луценко
на одній з вулиць Києва, 1950-і роки.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиєничного, од. обл. 0-217888.

В. М. Сосюра, м. Київ, 1962 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-65919.

В. М. Сосюра із внуками Світозаром та Іриною, м. Київ, 15 березня 1963 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, од. обл. 2-83738.

В архівних фондах зберігаються 3 кіносюжети, на яких зафіксовано похорон поета (од. обл. 3084, 3399, 4137), та сюжет, присвячений відкриттю у 1966 р. меморіальної дошки на будинку № 2 по вулиці М. Коцюбинського в м. Києві, де жив і працював В. Сосюра з 1957 р. до 1964 р. (од. обл. 3421).

Життю та творчості В. Сосюри присвячені 3 документальні фільми: “Так ніхто не кохав” (“Укркінохроніка”, 1968 р., режисер В. Фещенко, од. обл. 4188), “Володимир Сосюра” (“Укркінохроніка”, 1971 р., режисер В. Кислов, од. обл. 5267), “Любіть” (“Укркінохроніка”, 1989 р., режисер Л. Букін, од. обл. 10914). Стрічки містять хронікальні кадри періоду громадянської та Другої світової війни, прижиттєву зйомку поета, численні фотодокументи. Спогадами про В. Сосюру діляться письменники О. Левада, Л. Вишеславський, В. Астаф’єв, Д. Шлапак, дружина митця М. Сосюра, його поезії читають А. Софронов, П. Бровка, І. Абашидзе, А. Тажибаєв. Показано меморіальні місця, пов’язані з життям і творчістю В. Сосюри. Ці фільми, окрім синтезованої різномірної біографічної інформації про поета, одночасно є виразниками образу епохи, її екранного втілення. Вони також презентують рівень рецепції особистості та творчості В. Сосюри в той чи інший період.

Фільм “Так ніхто не кохав” за жанром є ювілейним, меморіальним кінонарисом. Стрічка знята до 70-річчя від дня народження поета і водночас є першою кінороботою, знятою після смерті поета. Про меморіальне “спрямування” вказує напис-посвята в першому кадрі – “Світлій пам’яті видатного радянського поета В. М. Сосюри присвячується” Авторі фільму, відповідно до жанрового канону, не ставлять собі за мету відтворення повної біографії поета. Творче завдання – створити загальний образ, окреслити місце В. Сосюри в культурному радянському просторі. Транслюються 2 образні домінації: В. Сосюра – поет-громадянин, патріот радянської України; В. Сосюра – поет-лірик, “офіційно визнаний”, дозволений співець кохання. На візуальному рівні біографічний елемент реалізується через “особисту географію” (види дореволюційної і пореволюційної Донеччини, Харкова), хроніку громадянської, Другої світової воєн, індустріалізації і повоєнної відбудови, кадри, які засвідчують суспільну і державну опінію щодо постаті і творчості В. Сосюри (офіційне вшанування та нагородження поета, меморіальні місця – пам’ятник, меморіальні дошки, видання творів, молодь за читанням його поезії тощо). Вербальний рівень – закадровий текст складають фрагменти з творів В. Сосюри, підпасовані під візуальний ряд. Серед поезій включено строфи з “Любіть Україну” білоруською, грузинською, казахською, російською у виконанні поетів з “братніх республік” П. Бровки, А. Софронова, І. Абашидзе, А. Тажибаєва – така своєрідна реабілітація твору і привнесення інтернаціональної конотації.

Стрічка “Володимир Сосюра” є фільмом-портретом, Автор сценарію – В. Сосюра, син поета. Біографія митця більш деталізована, міститься вербальна і візуальна інформація про дитинство, батьків, діяльність під час Другої світової війни. Зроблено спробу показати нерозривну єдність поета і ніжної, вразливої, чулої і доброзичливої людини, самотність світосприйняття якої виявляється у художній своєрідності поезії.

Ці документальні фільми, безумовно, несуть інформаційну цінність і виконували та й виконують комеморативну функцію, але вони водночас виявляють особливості радянської біографічної кінодокументалістики: певна вписаність біографії в ідеологічну парадигму радянського міфу, пропагандистська заданість. Кінобіографія мала стати елементом культурного міфу.

Кінострічці “Любіть...” творці фільму дали підназву “Післямова до вірша Володимира Сосюри “Любіть Україну”. Це фільм-розслідування, дослідження специфіки національної політики СРСР після Другої світової війни в Україні та СРСР, заборони поезії “Любіть Україну” та переслідування й цькування її автора. Стрічка побудована у формі діалогу режисера, який присутній за кадром і є інтерв’юером, з учасниками, очевидцями подій та фахівцями-коментаторами. У ході розмови виявляються і фіксуються живі деталі минулого, відверті свідчення, які зберігалися дотепер тільки в людській пам’яті. Жанр фільму-розслідування є характерним для історичної, соціокультурної атмосфери кінця 80 – початку 90-х, коли на хвилі перебудови і демократизації суспільства активізувалися процеси національної самоідентифікації, реабілітації культурної пам’яті.

У ряді кінодокументів, присвячених українським письменникам, також містяться кадри прижиттєвої зйомки В. Сосюри. Поет ділиться своїми міркуваннями, враженнями про творчість колег, спогадами про спільно пережиті події, роздумами про шляхи розвитку сучасної української літератури, виступає на святкових та ювілейних заходах (“Літописці епохи”, од. обл. 7822; “Добра і правди син” (М. Рильський), од. обл. 4429; “Андрієві Головку”, од. обл. 5363; “Павло Тичина”, од. обл. 8869).

У фонотеці архіву представлені документальні та художні аудіозаписи В. Сосюри. Це, зокрема, виступи поета на власному ювілейному вечорі (10 січня 1958 р., од. зб. М-5940, од. обл. 18049), творчих та ювілейних вечорах українських митців: Т. Шевченка (12 березня 1961 р., од. зб. М-6004, од. обл. 18070), М. Рильського (19 березня 1960 р., од. зб. М-5969, од. обл. 18060), О. Вишні (1959 р., од. зб. М-6094, од. обл. 18155) та ін.); авторське читання власних творів у різні роки, серед них: “Коли потяг у даль загуркоче” (1957 р., од. зб. КД-93, од. обл. 721), “Такий я ніжний, такий тривожний” (1957 р., од. зб. 1642, од. об. М-3928), “Співа моя душа, прозора і крилата” (1963 р., од. зб. Г-3809, од. обл. 12970), “Ліг на верби огонь янтаря” (1963 р., од. зб. Г-3809, од. обл. 12962),

уривки з поеми “Червона зима” (1957 р., од. зб. 1642, од. об. М-3931) та ін.; запис радіопередачі “Лауреат Шевченківської премії В. М. Сосюра” (1963 р., од. зб. М-6036, од. обл. 18089). Ці фонодокументи є інформативним і важливим матеріалом як емоційно-вербальна складова образу.

Аудіозапис радіодрами, присвяченої В. Сосюрі, “Поет і міністр” (автор тексту – С. Гальченко, режисер-постановник – О. Єфимчук, композитор – А. Шишкеєв, в ролі Поета – Народний артист України О. Биструшкін, міністр – В. Глущенко, 2013 р., од. зб. КД-6036, од. обл. 3830) є одним із свідчень про вектори інтерпретації творчості та постаті поета в ХХІ ст.

Отже, як свідчить розглянутий матеріал, аудіовізуальні документи, присвячені В. Сосюрі, – різноманітні за жанром та змістовим наповненням. Завдяки технічним характеристикам вони зберігають унікальну візуальну й вербальну інформацію, допомагають реконструювати

Похорон В. М. Сосюри, м. Київ, 11 січня 1965 р.
ЦДКФФА України ім. Г. С. Пиленого, од. обл. 0-125696.

біографію митця, виконують комеморативну функцію, є плідним фактажем у дослідженні суспільно-культурних процесів в Україні ХХ ст.

У практичному, культурно-просвітницькому аспекті аудіовізуальні документи із зібрання ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного можуть бути використані для організації документальних виставок, конференцій, створення фільмів і телепередач, ілюстрування публікацій, проведення культурно-мистецьких та навчально-виховних заходів.

¹ Бурляй Ю. С. Володимир Сосюра. Життя і творчість. Київ, 1959. 203 с.; Моренець В. П. Володимир Сосюра: Нарис життя і творчості. Київ, 1990. 262 с.; Його ж. Солов'їне піднебесся Володимира Сосюри // Радянське літературознавство. 1989. № 6. С. 37–46.; Гуменюк В. Ідеал ліричного героя в поезії Володимира Сосюри // Дивослово. 2006. № 7. С. 46–48.; Гуржій О. Наш Володимир Сосюра: “Віра в світле майбутнє” (Асоціативні нотатки на берегах прочитаного). URL: http://history.org.ua/JournALL/xxx/xxx_2013_18/31.pdf (дата звернення: 12. 01. 2018); Краснікова В. В. Заборонена епіка В. Сосюри : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10. 01. 01 / Краснікова Валентина Василівна. Львів, 2000. 20 с.; Костюченко. В. А. Біль аж до краю дороги. Київ, 2004. 274 с.; Пашко О. В. Володимир Сосюра та Сергій Єсенін в українській критиці 1920-х років. URL: https://dokupdf.com/download/-1920-2009-98-9397-_5a003b98d64ab279f46a805f_pdf (дата звернення: 08. 01. 2018).

² Моренець В. П. Володимир Сосюра: Вступна стаття // Сосюра В. М. Вибрані твори: В 2 т. Т. 1. Київ, 2000. С. 5–42. URL: <http://testlib.meta.ua/book/206788/read/> (дата звернення: 21. 01. 2018).

³ Зеров М. К. Володимир Сосюра – лірик і епік (з приводу роману “Тарас Трясило”) // Твори: У 2 т. Київ, 1990. Т. 2. С. 505.

⁴ Моренець В. П. Володимир Сосюра: Вступна стаття... Зазнач. праця.

⁵ Антоненко-Давидович Б. Неповторний Володя: (спогади про В. Сосюру) // Українська мова і література в школі. 1989. № 8. С. 29–32.; Голос ніжності і правди: спогади про Володимира Сосюру. Київ, 1968. 419 с.; Сосюра В. В. Доле моя чорно-біла. Із книги спогадів. URL: https://dt.ua/SOCIETY/dole_moja_chorno-bila_iz_knigi_sporadiv.html (дата звернення: 10. 01. 2018).

⁶ Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного. Од. обл. 4188.

There is analyzed the documentary massive of the Central State Archives of Cine, Video and Audio Documents of Ukraine named after H. S. Pshenychnyi, dedicated to V. M. Sosura and its content. The information potential of audiovisual documents is outlined.

Key words: V. Sosura; the archival collection; the audio and visual documents; biographical documentary films; photo document; cine document.